

illam esse contra omnes heremeneque leges, et neminem qui sane sit mentis ita libros historicos interpretari; atque, quod caput est, illam a SS. PP. et ab Ecclesia rejici. Contra Origenem disputat Epiphanius, *har. LXIV*, et uberius in *Anchorato*, et declamat in ejus asseclas Sophronius Hierosolymitanus (1). «Tantum absimus, ait Petavius, ab eo ut quae de caeli terraeque creatione ac dierum singulorum officio scripsit (Moses), spirituales ad nescio quas interpretationes transferri possumus, nullam ut in tota illa narratione, cap. 1, nisi cor-

(1) *Epist. ad Sergium C. Poitanum.*

DE PRIORIBUS VERSIBUS GENESEOS.

XXI. Primus sacrae Scripturae liber a Graecis dicitur *Ἔναος*, quod sonat *origo vel natalis*, quia a narratione originis et nativitatis tum mundi tum humani generis exordium ducit. Non nemini placuit Genesim interpretari *terrae originem*; quod non videtur admittendum, quamvis verum sit magis de telluris nostrae natali, quam de rerum omnium origine agere hic Moses. Hebraei a prima voce hunc librum vocant *bereshith*, pro recepta consuetudine, qua « voluminibus ex principii eorum nomina imponunt, » ut scribit Hieronymus (1).

« In principio creavit Deus. » Optime a creatione oritur Moses; nihil est enim quod Dei cum hominibus relationes, a Deo hominis dependentiam, ac Dei majestatem, omnipotentiam ceteraque cum illius notione connexa commendat aeque ac creationis notio, et creati mundi aspectus. Quare a Deo creatore etiam symbola fidei exordium sumunt: creatio vero ut primus fidei articulus, ita et primus historice eventus est. Dei, quem unum, verum ac bonum profitemur, existentiam, ex hoc aspectabili universo Tertullianus adstruit, lib. I *Contra Marc.*, cujus fictum et commentitium Deum, quem diversum a Creatore et ignotum haecenus ille introducebat, hac potissimum exceptione removet: « Deum ex operibus cognosci debuisse alienigeni proprii sui mundi et hominis et saeculi... Unam saltem ciceretiam Deus Marcionis propriam profuturisse debeorat, ut novus aliquis Triptolemus praedicaretur. » Hinc per Jeremiam, cap. x, 11, Spiritus Sanctus: « Dii qui caelos et terram non fecerunt, pereant de terra et de his quae sub caelo sunt. » « Ex creaturis, ait Hieronymus, intellexi Creatorem; et per singula quae fecisti et quae quotidie operaris in universo mundo, totus obstupui et, sensu humanitatis amisso, in sanctam amantiam sum conversus (2). »

« In principio, » hoc est, « ab initio temporis, » uti

(1) *Quaest. hebr. in Genes.*(2) *In Habac. III.*

poraeum rerum mentionem praemissum fieri: de Angelis vero ceterisque corpore carentibus Moesen omnino tacuisse. Nam, cum ad *Judaeos verba faceret*, qui praesentibus perditae erant affixi, nec intelligibile quidquam imaginari poterant, ab sensibilibus illis interim ad universorum officiosum provehit, ait Chrysostomus (2). Gregorius quoque Nyssenus, lib. in *Hexaem.*, de rebus tantummodo corporeis disputare Moesen existimat, nec non Severianus, *hom. I*, Procopius, et Cyrillus in II *Cont. Jul.* (3).

(2) *Homil. 2 in Genes.*(3) *Petavius, De Oper. sex dierum. Proem. § 4 et 5.*

habet Concilium Lateranense, sive « in principio temporis, » uti ait Augustinus, vel « in exordio mundi, fieri coepit, quando, » ut loquitur Ambrosius, ante creaturas non erat tempus. « Simul cum tempore caelum et terra creata sunt, » ait Aquinas (3). « Nullum autem, scribit Augustinus, posset esse praeteritum tempus, quia nulla erat creatura, cujus mutabilibus motibus ageretur (4). » Ideo Ambrosius dixit: « In principio, id est, ante tempus (5). » Principium rei alienigeni ipsi antelucis est, uti primus pedis motus anterior ambulationi: quapropter melius mundus *una cum tempore*, quam *in tempore* creatus dicitur. Nec male, nisi vehementer fallor, aliquis dixit, Deum mundum creasse « in sua aeternitate, extra tempus » (6), non ut aeternum adstrueret mundum, sed ut antelucis tempus excluderet. Actus ipse creationis eorum quae *in principio* creata sunt, nullum intervallum temporis implevit. « Omnia, scripsit Gregorius Nyssenus, momento fuere et sine ullo temporis spatio: *principium* non sinit ullum nos cogitare intervallum... Ut linea punctum, ita momentum est principium temporis. » Et S. Thomas: « Nihil est temporis, nisi *nunc*; unde nihil potest fieri, nisi secundum aliquod *nunc*; non quia in ipso primo *nunc* sit tempus, sed quia ab eo incipit tempus (7). »

Hebraica vox ראשית derivata videtur ארש

(3) *I part., Quaest. XLV, art. 3, ad 1.*(4) *De Civit. Dei, lib. II, vi.*(5) *Hexaemer. lib. I.*

(6) In sua aeternitate di tempore fuere, Fuor d'ogni altro comprender, con' el pisore, S'apere in novi saec. l'Eterni amore. Ne prima, quasi torpente, si gineque; Chè se prima hè poscia procedette Lo disocerer di Dio sopra quest' aequa.

Ita Dantes, *Par. cap. xxxi, 16-21*. Illud *Fuor d'ogni altro comprender*, intelligendum *pote extra omne aliud spatium*. Non in spatio existente Deus mundum creavit, sed una cum spatio: antea erat solus Deus immensus et aeternus.

(7) *Loc. cit. ad 3.*

corpit; unde Aquila (interpres qui non solum verba, sed etymologia quoque verborum transferre conatus est, ut de illo Hieronymus) (1) vocem illam reddidit hoc loco *ἔναος*. Haec vox in bibliis id, quod *primum* est, constanter demonstrat: *primum* dico, sive tempore, ut *Deut. xxxiii, 21*, sive loco, pretio et dignitate, ut *Num. xxiv, 20*, sive etiam causa, ut *Prov. xvii, 14*, quo tamen sensu nunquam hanc vocem a Mose usurpatam scio. Quum primum tempore significat, aliquando ipsum indicat temporis initium, ut *Deut. xi, 42*, et saepe primitias sive proventuum, *Exod. xxiii, 19*; *Lev. ii, 12, xxiii, 10*; *Num. xv, 21, xviii, 12*, sive filiorum, id est primogenitos, quos ראשיתן primitias roboris, Hebraei solent appellare, *Gen. xlix, 3*; *Deut. xxi, 17*. Ex his tribus notionibus, primam, quae ordinem temporis significat, huic loco maxime congruere et maxime obviam esse nemo non videt. Eam ideo interpretes omnes, quos novimus (excepto Hierosolymitano, qui vertit, *in Sapientia*) vel secuti sunt, ut Onkelos, Pseudo-Jonathas, Samaritanus, Arabs, Aethiops, Persicus et Vulgatus; vel secuti esse putari possunt, uti Aquila, Syrus, qui vocem hebraeam retinuit, et Septuaginta, qui vertunt *ἐξ ἀρχῆς*. Nec melius reddi potest illa vox, quam cum Vulgata, *in principio*. Quod cum absolute et indefinite proferatur, dicendum est significare principium cujuscumque temporis, seu momentum quo tempus cursum incepit (2). « Initio tu, Domine, terram fundasti; et opera manuum tuarum sunt caeli (3). »

Si bene docuit Rabbi Maimonides (4), illud Mosi ab ipso narrationis exordio fuisse propositum, ut Sabaeorum errorem mundo aeternitatem tribuentium subverteret, certe a scopo illo aberrasset, si vocem *bereshith* non ea mente adhibuisset, ut primum temporis momentum significaret. SS. Patres satis communiter vocem illam hoc sensu accipiunt. Ita Basilus, ita Joannes Philoponus, ita Procopius (5). Ambrosii jam et Augustini verba recitavi. Hic *Contra Advers. Legis et Prophet.* scribit: « Ut *principium* sit ex quo esse coeperunt. Non enim Deo coaeterna semper fuerunt, sed facta: initium ex quo esse inciperent acceperunt. » Tertullianus primam Geneseos vocem interpretatur a *primordio*, lib. I *Contra Marc.* cap. x; et *Contra Hermog.* cap. xix, ait, « principium initium esse; et comperisse ita poni rebus incipientibus fieri... Ita principium sive initium, inceptionis esse verbum, non alienigeni substantiae nomen » Cyrillus Alexandrinus docet, Moesen voluisse ostendere, non carere principio caelum et terram, nec eadem cum Deo aeternitate constare, sed in tempore

(1) *Ad Pamnoch. epist. 58, ad Cl. § 11.*(2) *Vid. Fr. Xav. Patrii De Interpret. SS. Scriptur., lib. II, Quaest. I, art. 1 et 3.*(3) *Psal. ci, 20.*(4) *More Neocchicim.*(5) Basilus, *Hexaemer. Homil. I.* — Philop., *De Mandat. creat. lib. I, cap. III.* — Procop., *in Genes.*

potius in lucem prodidisse (6). Addo, Concilium Lateranense, IV, 2 (7), sancisse, Deum ab initio temporis utramque de nihilo creaturam condidisse, angelicam videlicet et mundanam: in qua definitione, licet Genesim non citetur, tamen vix aut ne vix quidem dubium esse potest, quin Concilii Patres in ejus versum primum oculos intenderint.

XXII. Fatendum est, apud antiquos pervulgatam multumque communem opinionem fuisse, *principii* appellatione hoc loco *Verbum* significari, sive *Filium*, quamvis hanc interpretationem excludat Joannes Philoponus (8). Imo ita legi in hebraeis codicibus aliqui, Hieronymus (9) teste, affirmabant, quos refellere vanum foret. Tamen opinio haec et non contentendis argumentis, et auctorum numero, et antiquitate se tuetur. Et primo, fateri debemus, posse hoc in loco voci illi hanc notionem subesse. Per ipsam enim *causa* quandoque significatur. Filium autem Dei, Verbum aeternum, omnium creaturarum causam esse nos docent scripturae, sive cum omnia per ipsum creata visse dicunt (10); sive quum ipsum nomine *principii* designant, *Coloss. i, 16, 17*; *Hebr. cap. I, 2*; *II, 10*; adeoque et « principium creaturae Dei, » vel « creationis, » *Apoc. II, 14*, operumque a Deo factorum, *Prov. viii, 22*, vocant. Eecur itaque, inquit, hic Dei Filius, aeternumque verbum nequiverit ita vocari initio Geneseos, ut vox *bereshith* idem heic valeat ac *per principium*, id est *per Filium, per Verbum*? Praepositio *ἔναος* hanc quoque vim habet, uti et graeca *ἐν*, et nonnunquam latina *in* (quibus interpretes usi sunt) non modo in scripturis sacris, sed et in profanis; quare Theophilus Antiochenus de primis verbis *Gen.* scripsit: « In principio, » id est, « per principium » (11). Si autem omnia per ipsum (Verbum) « et in ipso creata sunt, » si ipsum est « principium creationis, » num id in historia creationis erat tacendum? Si alii bibliorum scriptores, ubi creationem commemorarunt, Verbum Dei non omiserunt, non ejus meminisse debuit Moses Cosmogoniae historicus? Praesertim, testante ipso Christo: « De me enim ille (Moses) scripsit, » *Joan. v, 46*; quod tamen effatum ad prima verba Geneseos non necessario refertur. Praeterea docet Moses, Deo dicente seu ejus Verbo, cetera opera facta fuisse, quibus materiam a se creatam in varias rerum formas digessit: « Patre loquente, dicitur Verbum quod Filius est, » ait Augustinus (12): probabile igitur videtur, docuisse illum, etiam per Verbum materiam fuisse creatam.

(6) *Lib. II Contra Julian.*(7) *Cap. I, Firmiter.*(8) *Lib. I De Mandat. opif., cap. I.*(9) *Quaestio. hebr.*(10) *Sap. xv, 1; Joan. I, 3; I Cor. viii, 6; Ephes. II, 10; Coloss. I, 16, 17; Hebr. I, 2; II, 10.*(11) *Ad Autolyg. lib. II, § 13.*(12) *De Genes. ad lit. I, 5; Confess. XII, xix, xx, xxviii.*

Verbum in principio de Filio Dei dictum esse docuerunt, præter Origenem (1), Theophilus Antiochenus (2), Clemens Alexandrinus (3), Marius Victorinus Afer (4), Evagrius (5), Basilus (6), Augustinus (7), Ambrosius (8), necnon Beda, Eucherius et alii, quibus nec Tertullianus nec Hilarius repugnant, imo nec Hieronymus, qui in hunc sensum verba illa accipi posse concedit (9).

Tot tantisque præsidis munita sententiæ probabilitatem negare non audeo (10). Verum prima illa magis obvia magisque communis omnino retinenda est. Sensus vere literalis illius in principio hic mihi esse videtur, quem et facile Hebrei intelligebant, et tum mundum æternum, tum creationem visibilibus a spiritibus creatis factam excludit, « nempe in principio temporis, seu ante omnia. » Nec video quomodo, obvia hac explicatione posthabita, ad arduam divini Verbi cognitionem ascendere poterint Hebræi qui, ut a Chrysostomo audiebamus, § 20: « intelligibile quidquam imaginari non poterant. » Hunc vero, de creatione per Verbum, sensum puto esse secundum, at nobiliorem et spiritalem qui postea decursu temporis, quando nempe « temporis advenit plenitudo, patefaciendus » reservabatur. Revera plures ex Patribus huic interpretationi faventibus priorem etiam admittunt, scilicet Basilus, Ambrosius, Augustinus et Tertullianus. S. Thomas, *Quæst. XLVI*, art. 6, illud in principio exponit « in principio scilicet temporis, » nec non, quod fere idem est, *ante omnia*, et etiam, in principio, id est in Filio, ad excludendum errorem eorum qui posuerunt « duo creationis principia, unum bonorum, aliud malorum. » « Sicut enim principium effectivum appropriatur Patri propter potentiam, ita principium exemplare appropriatur Filio propter sapientiam; ut, sicut dicitur: *omnia in sapientia fecisti* (11), ita intelligatur Deum omnia fecisse in principio, id est in Filio, secundum illud Apostoli ad *Coloss. 1*: In ipso scilicet Filio, condita sunt universa. » Etiam Albertus Magnus utramque expositionem defendit (12).

XXIII. Creavit ברא. Hæc vox apud Mozen creationem veram (ex nihilo, ex non-ente) significat hic et vers. 3 et 4 cap. 1; et aliquando novum aliquid et extraordinarium a Deo effectum, ut *Num. xvi*, 30, ubi Moses minatur « novam rem faciendam a Domino, ut aperiens terra os suum deglutiat eos, » nempe Danan et Abiron cum suis.

- (1) Homil. 4 in *Genes.*, § 1.
- (2) *Ad Autolye*, lib. 1, § 8; lib. II, § 10.
- (3) *Stromat.* lib. VII, § 7.
- (4) *De Generat. div. Verbi*, 127.
- (5) *Consult. Zachariæ* Christ. II, cap. m.
- (6) *Locis cit.* et aliis.
- (7) *Homil.* 4.
- (8) *Hexæmer.* lib. I, cap. ix.
- (9) *Quæst. in Genes.* 1, 1.
- (10) *Patribus*, loc. cit., *Quæst. II*.
- (11) *Psalm.* ciii.
- (12) *Summa*, part. II, tract. 44, *Quæst. XLII*.

De hac voce, quare in vers. 21 et 27 hujus capituli usurpetur, dicemus infra. Kocherus, vir hebraice doctus, scribit: « Verbum *bara* de illis que per Omnipotentiam Dei quasi ex nihilo mirabiliter existunt, adhiberi solet (13). At David Kimchi (14) *bara* est transitus ex nihilo ad existentiam. » Idem docet Maimonides (15). Audiamus Deylingium (16): « Docet exemplorum inductio, cui omnino in hac doctrina parte standum est, *bara* esse verbum soli Deo dicatum, et quod de divinis duntaxat operationibus adhibetur. Rem actu tetigisse mihi videtur Jacobus Gusefius in *Comm. Lingua hebraica* sub voce *bara*, quando hunc vocem fecit ordinem, ut ברא sit genus quoddam, כפר, species subalterna actiones rationalium agentium notans, et כפרה species specialissima ad actiones Dei restricta. Itaque, quemadmodum כפר non communicatur causis brutis, eo quod involvat proprietatem brutis incommunicabilem, rationis videlicet vim; sic *bara* non communicatur creaturis, quia involvit attributum creaturis incommunicabilem, nempe infinitatem. Quapropter operari per infinitatem, seu per vim infinitam *bara* esse arbitrat, et merito exponi *producere rem ex nihilo*, seu *ex materia indisposita et inhabili*, ad quod utrumque infinitas potentia supernaturaliter operantis requiratur. »

At, quod caput est hoc in loco, conjuncta vox *bara* voci *bereshith* nihil aliud quam creationem ex nihilo significare potest. *Bereshith* nunquam pro adverbio usurpatur ab Hebræis, unde non est explicandum, *primo creavit*, id est *prima actio Dei* fuit creatio cæli et terræ. Nec potest intelligi *primum*, id est *prima res creata a Deo*; obstat enim prepositio ב, in. Quare propria illius vocis notio, hoc in loco ea est, quam expressit vulgatus interpres, vertens, in principio, hoc est in principio temporis, creavit. At quomodo in principio temporis, quando nulla erat creatura, fecit Deus aut creavit, nisi ex nihilo sive non-existentibus? Si materia jam erat, tunc sane neque rem neque temporis principium fuit.

Præterea verba hæc: « In principio creavit Deus cælum et terram, » aut nihil significant, aut productionem ex nihilo materiam universæ, aut ejus conformationem. Hanc autem certe non significant; nam post hanc creationem terra est *arida, inanis, vacua et tenebrosa*, nec terra proprie dicta, sive *arida*, adparet nisi tertio die; nec primum cælum, seu « firmamentum dividens inter aquas et aquas, » constituitur ante secundum diem; nec astra in cælo adparent, nisi die quarto. Restat ergo, Mozen illis verbis significasse materiam universam ex nihilo a Deo productam. Vide *Patritium*, *Quæst. I*, art. 2, 3, 4.

- (13) *Vindicia S. textus hebr. Isaia*, ad XLVIII, 7.
- (14) *Radix hebr.*
- (15) *More Nevochim*, lib. II, cap. m.
- (16) *Observat. sacrar.* part. I, observ. 3, § 3.

Clarius hoc patet si attente consideremus vers. 3, cap. 1, ubi legitur: *In ipso cessaverat ab omni opere suo, quod creavit ברא Deus ut faceret לעשות*, ubi clare se prodere videtur differentia inter *creare*, utique ex non-existentibus, et *facere* seu *formare*.

XXIV. Judæos verba Mosis in eum, quem tuamur, sensum accepisse, atque adeo nunc accipere, facile intelligimus; cum sententiæ hæc de rerum creationis temporanea semper illis fuerit communis (1), cujus rei testes sunt locupletes Josephus in *Archæol.* lib. I, cap. 1; Philo, *De Mundi officio*; Eusebius, *De Præp. Evang.* lib. VII, et Moses Maimonides, qui primum ex tredecim articulis judæici symboli eum commemorat, quo Deus creditur mundi auctor ex nihilo. Habemus autem firmiorem sermonem. Salomon aperte negat rerum universitatem ab omni æternitate existisse, vii affirmat Sapientiam divinam fuisse ante omnia opera Dei, *Proc.* vii, 22, hebraice, ante terram, vers. 23-26, ante abyssum, vers. 24, ante fontes et flumina et montes, vers. 25-26, ante cælos, vers. 27, id est antequam « Deus crearet cælum et terram, » antequam esset « terra inanis et vacua cum tenebrosa abyso, et aquis. » Ita Jesus filius Sirach, Dei operibus tribuens *infirmum*, *Ecl.* xvi, 26. Ita illa « supra modum mater mirabilis, que pereuntes septem filios conspiciens, eos hortabatur repleta sapientia, » et postremo qui adhuc supererat, dicebat: « Peto, nate, ut adspicias ad cælum et terram et ad omnia que in eis sunt; et intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus, et hominum genus, » II *Machab.* vii, 20-29. Nescio an alicui in mentem venerit opponere, septem martyrum matrem patria voce locutam, vers. 27, adeoque que in græco libro illo leguntur verba ipsa ad ea prolata non esse: sed eam cum Mose dixisse tantum hebraice *bara*; græcum vero scriptorem reddidisse *ex nihilo* (ex non-ente) fecit. At si ita est, habemus scriptorum libri canonici aperte festantem Mosis *bara* significare creationem ex non-ente. Qui vero heterodoxi sunt, et hunc librum inter canonicos non ponunt, agnoscere tamen debent, pium atque eruditum illum temporis hominem legisque in primis studiosum minime dubitasse Mosis *bara* ita intelligendum esse; hoc sensu etiam a mulieribus fuisse illud intellectum, adeoque hanc certam interpretationem, ab omnibus receptam et nemini Judæorum ignotam fuisse.

Nec a sue gentis doctrina discedunt, sed sublimiora exponunt, sive Paulus docens in Christo Jesu « condita universa in cælis et in terra, visibilia et invisibilia; omnia per ipsum et in ipso creata, » et ipsum esse ante omnes, id est, ut græca ejus verba intelligere suadet contextus, ante om-

- (1) Brucker, *Hist. crit. philos.* Per. II, part. I, lib. II, cap. m, sect. 1, *De Philosoph. Judæorum exotericis*, § 2, num. 31-34.

nia, *Coloss.* cap. 1, vers. 16, 17; sive Joannes unum ponens « in principio Verbum » (non cum eo materiam), per quod « omnia facta sunt, » (adeoque et materia cæli et terræ), et addens, « et sine ipso factum est nihil, » vel « factum est neque unum, » *Joan.* cap. 1, vers. 1-3. *Ego* nec informis materia, aut « terra inanis et vacua, » aut *agua*, aut *abyssus*.

Hos secuta catholica Ecclesia semper professæ est, Mozen de vera et non æterna creatione locutum esse, semperque mundum sine Creatore aut sine initio rejecit. Ecclesiæ Patres, initio hæc de Herma, temporum apostolicorum scriptore, *Pastor.* lib. I, Vis. 1, constanter et unanimiter creationem ex non-existente seu ex nihilo docent. Concilium Lateranense jam laudatum illa proficitur: « Firmiter credimus, quod unum solus est verus Deus... Creator omnium visibilium et invisibilium, spirituum et corporum, qui sua omnipotentis virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spirituales et corporales, » etc. Ubi Concilium rejicere intendit non modo creaturam æternitatem, sed etiam, ut docet S. Thomas in *Opusc.* super hæc Decretal., errorem Origenis « ponentis quod Deus a principio creavit solas spirituales creaturas et postea, quibusdam earum peccatis, creavit corpora quibus, quasi quibusdam vinculis, spirituales substantias alligaverit, ac si corporales creaturas non fuerit ex principali Dei intentione productæ, quia bonum erat eas esse, sed solum ad puniendum. »

Concludamus: idea seu ratio creationis, juxta mentem Ecclesiæ et Patrum in eo sita est, ut sit rei productio ex nihilo sive ex non-existentibus; quod ante creaturas in tempore existentes non aliud fuerit nisi Deus, in Deo autem idea universorum. Hinc verum est quod docet S. Anselmus (2): « Ea que facta sunt ex nihilo, non nihil erant antequam fierent, quantum ad rationem facientis. Etenim, inquit, videre mihi videor quiddam, quod non negligenter discernere cogit, secundum quid ea que facta sunt, antequam fierent, dici possint fuisse nihil. Nullo namque pacto fieri potest aliquid rationabiliter ab aliquo, nisi in facientis ratione præcedat aliquid rei faciendæ quasi exemplum sive, ut aptius dicitur, forma vel similitudo aut regula. Patet itaque quoniam, priusquam fierent universa, erat in ratione summæ naturæ quid aut qualia aut quando futura essent: quare cum ea, que facta sunt, clarum sit nihil fuisse antequam fierent, quantum ad hoc, quia non erant quod nunc sunt, nec erat ex quo fierent; non tamen nihil erant quantum ad rationem facientis, per quam et secundum quam fierent. »

XXV. Deus אלהים Elohim: unum est ex hebraicis Dei nominibus, quod derivatum ab אלה, *fortis*, Dei creatoris potentiam specialitè ostendit. Nomen hoc habet pluraliam terminationem; tamen non-

- (2) In *Monologio*.

nisi singulariter sumi potest, quando, uti hoc in loco, singulari verbo (creavit) conjungitur et vero Deo applicatur, cujus unitas ubique in scripturis predicatur vel supponitur (1). Voltaireus hæc verba ita satyricè interpretatur: *Dii fecerunt, vel Dii fecit cælum et terram* (2). Reponit illi Guénéé, in hebraica lingua certa quædam nomina, terminatione pluralia, sumenda esse ut singularia, præsertim quum contextus orationis vel conjunctio cum verbo aut cum adjectivo singulari ostendunt de uno aliquo sermonem esse. Ita ait: «quamvis Mizraim, Ephraim etc., pluraliter desinant, singulariter sunt accipienda, dum agitur de filio Cham, aut de nepote Jacobi. *Adonim* plurale est: at quando filii Jacobi ita appellant fratrem suum Josephum (3), non potest verti *domini*, sed singulariter *domine*. Ita in re nostra vox *Elohim*. Aliquid simile in nostris linguis existit, in quibus pluralis eos indicat sæpe singulare personam (4) et est observantia indicium. Ideo, addit Guénéé, fortasse assueverant Hebræi inflectendis pluraliter vocibus que potentiam, vim, aut dignitatem indicarent, uti sunt *Elohim* et *Adonim*. Certum est *Elohim* hebraice, quando Deo tribuitur, semper cum verbo singulari construi: at quando de Angelis vel de Principibus usurpatur, cum plurali verbo sociatur. Nunquam autem Hebræi pluralitatem sub hoc nomine significatam deorum, quamvis ad idololatricam proclives essent, intellexerunt.

Pluralitatem divinarum Personarum doctores quidam conjunctione hæc singularis verbi *creavit* cum plurali *Elohim* indicatam crediderunt, ut in singulari verbo unitas divinæ Essentie, unico actu *ad extra* in unoquoque opere agentis, et in nomine pluralis terminationis personarum pluralitatis significaretur. Saltem fatendum est, iis quibus hoc mysterium revelatione innotuit, constructionem illam apparere congruentiorem.

XXVI. *Cælum et terram*. Prima vox עֶלְמַי verti potest etiam *caelos*: pluralis est terminatio, at nunquam eam adhibent singulari terminatione. «Cæli et terræ nomine universa creatura significata est quam fecit et condidit Deus.» Ita Augustinus (5): multi alii intelligunt omnes spirituales et corporales creaturas. Missos faciamus modo spirituales: saltem totam universi materiam iis verbis comprehendi, non dubito. *Exod.* cap. xxxi, vers. 17, *cælum et terra* opera creationis om-

(1) Etiam ubi asserti Dei unitatem Scriptura utitur hæc voce, *Deuter.* iv, 33, 39; vi, 4 et alibi.

(2) *Les Dieux firent, ou, les Dieux fit le ciel et la terre.*

(3) *Genes.* xxi, 10.

(4) «Ego (addidit) si alieni dicam: *Vous êtes un très-sol esprit, mais vous n'êtes pas un profond hébraïsant; ils vous êtes et vous n'êtes pas, licet pluralia, conjuncta cum un, unique tantum dicta, singularem habent sensum.*» Guénéé, *Lettres de quelques Juifs à Voltaire*. — Vid. etiam Veith, *Scriptura sacra contra incredulos propugnata. Pentateuch.* sect. II.

(5) *De Genes. contra Manich.* l. cap. v.

nia certe comprehendunt. «Sex diebus fecit Dominus cælum et terram, et in septimo ab opere cessavit.» Nullam certe creaturam excluderat Moses dum carmen suum ita incipiebat: «Audite cæli, que loquor, audiat terra verba oris mei,» *Deut.* cap. xxxii, vers. 1. Alibi etiam sacri scriptores *cæli et terræ* nomine rerum universitatem significant. Legimus *Isaï.* cap. i, vers. 2: «Audite cæli, et auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutrivit et exaltavi, ipsi autem spreverunt me;» et apud *Jerem.* cap. xxiii, vers. 24: «Si occultabitur vir in abscondito, et ego non videbo eum, dicit Dominus? Numquid non cælum et terram ego impleo, dicit Dominus?» Paulus ponere videtur *cælum et terram* idem esse cum mundo atque omnibus que in eo sunt. Ita enim Athenienses alloquitur, *Actor.* cap. xvii, vers. 24: «Deus qui fecit mundum et omnia que sunt in eo, hic cæli et terræ dominus cum sit, non in manufactis templis habitat.» Profani quoque scriptores cælum et terram aliquando pro rerum universitate sumpserunt, uti Homerus et Plato. Ab auctore libri *De Mundo ad Alexandrum*, definatur mundus: «Mundus est collectum aliquid e cælo atque terra, atque ex iis naturis que intra ea continentur.» Juxta Maieomonidem vera interpretatio hujus versus est: «In principio creavit Deus res superiores et inferiores,» quod est omnia, sive que in cælis, sive que in terra sunt. Nec vero hæc rerum distributionem quis damnet, ex eo quod mundi pars minima terra est. Nam non modo hæc erat Mosi peropportuna distributio, cum non minus de terra, imo multo magis de ea, quam de cælo et astris loqui vellet, sed fere necessaria; nam, ut animadvertere Christianus Wolfius (6) et Mazzocchi (7), cum careret antiquior Hebræorum lingua vocabulo, quod mundum significaret, ad hæc periphrasim confugiendum erat, qua et modo Ecclesia in symbolis utitur. Præterea hæc distributio valde obvia est, et terrigenarum naturæ conformis: duo enim sunt, que sensus nostros percellunt, *cælum* quod nobis imminet, et *terra* quam incolimus et nobis substat: unusquisque, natura duce, distribuit corpora in superiora ac remota, que tantum visu attingere possumus, et in inferiora ac proximiora, que aliis quoque sensibus pervia sunt. Aristoteles (8) mundum considerat veluti in duas partes distributum, scilicet in mundum sublunarem et superiorem.

Alexander de Humboldt (9) fatetur, scientiam creaturarum rerum quo ad homines, duas partes habere distinctas, nempe ætheream nostram et spacia cælestia, omnemque humanam de natura conceptionem, recentissimas non excludendo, semper cælum a terra veluti duas regiones, superiores et inferiores separasse. Concludamus: his verbis

(6) *Theolog. natur.*, part. I, cap. i, § 68.

(7) *Spicileg. bibl.* tom. I, p. 14.

(8) *Meteorolog.* l.

(9) *Cosmos.*

(cælum et terram) omnem substantiam, saltem materiam, contineri.

Animadvertite, eos qui putant *bara* hic non esse creare ex non existente, sed *formare*, necessario dicere in principio Deum omnia formasse. Jam vero si in principio absolute id præstitit, quid postea fecit? quid ex. gr. quinto vel sexto die, qui certe post principium fuisse? dicentia illud in principio totum sex dierum spatium comprehendere? At hoc non nisi absurde dicent, saltem postquam probatum est, in illis diebus diuturnas periodas et sæculorum seriem latere.

Putant nonnulli, et in his Petavius (1), illa verba: «In principio creavit Deus cælum et terram,» non peculiare opus aliquod continere, quod initio ante dies sex molitus sit Deus, sed esse generale quoddam effectum, quo omnia que sunt a Deo facta Moyses complexus sit, qui postea per partes ac singillatim, ut queque res est elaborata, eam descripsit. Hanc sententiam amplexus erat Cyrillus Alexandrinus (2), ejusque meminit etiam Augustinus (3). Quinimo alibi (4) commemorat tanquam non improbabilem. Eandem S. Thomas (5) Chrysostomo tribuit: verum hic non ita docuisse ipsi Petavio videtur. Meminit hujus opinionis etiam Basilus (6), sed ab illa dissentit.

Aliis multis dissentendum videtur, et, si quid video, jure meritoque. Non enim postea narratur materiei creatio, sed supponitur. Statim post illa verba invenimus «*terram inanem et vacuum, abyssum et aquam,*» que quomodocumque explicentur, corporeæ creaturæ sunt; postea vero materiam jam videmus creatam, ex ea enim varia corpora, et ipsum Adæ corpus conficiuntur. Astrorum materiam quarto die creatam fuisse, probabile non est; et Petavius ipse (7) eam ab initio creatam ponit. Adde quod qui ita sentiunt, supponere, illud in principio totum sex dierum intervallum comprehendere, quod, puto, non facerent, si nunc viverent et statum hodiernum naturalis scientiæ cognoscerent. Præterea probavimus, Moesen primo versiculo docere veram rerum creationem ex nihilo: in reliquo cæpite describit formationem rerum ex jam creata materia; ergo non idem docet vers. 1 generatim, et sequentibus enucleatius ac per partes; sed diversa docet, nempe primo creationem materiei non existentis, postea formationem rerum materialium ex materia jam existente, «*creavit ut faceret,*» cap. II, vers. 3: primo docet Deum «*in principio creasse,*» postea eum in tempore fecisse. Advertendum est illos, quibuscum nunc disputamus, tenere, creationem rerum ex nihilo revelatam esse

(1) Lib. I, cap. II, § 40.

(2) Lib. II *Contra Julian.*

(3) Lib. I *De Gen. ad lit.* cap. III, et *Confess.* XII, xvii.

(4) Lib. I *Contra advers. legis.*

(5) Part. I, *Quest.* LXVIII, art. 1, ad 1.

(6) *Hamil.* 3.

(7) Lib. I, cap. x, § 40, et cap. xv, § 4.

doctrinam. Jam dicemus Moesen non ita intelligendum: «In principio Deus creavit cælum et terram: hæc autem statim ac creata est, inanis erat,» etc.; sed ita: «In principio creavit Deus cælum et terram; et ecce quomodo hoc Deus fecit: terra erat inanis et vacua?» etc. Quamquam terram hic memorat, si hujus adhuc est narranda creatio? quando vero erat terra inanis et vacua? an antequam crearetur? Hæc opinio fortasse ab eo tantum minus absurde defendi potest, qui negat, Moesen de vera creatione verba facere; quod et ejus verbis et sanctis Patribus atque Ecclesiæ interpretationi et doctrinæ contrarium esset. Num non est Deus mundi auctor, nisi uti sculptor statuae? Et tamen quis dicat: sculptor ita statuum fecit Apollinis: statua Apollinis erat rudis, etc.; et non potius: statua Apollinis erat rudis, etc.; et non potius: ait illa Priapi statua apud Horatium, *Saty.* VII.

Dicendum est igitur, Deum in exordio mundi, in principio temporis totam simul creasse materiam, ex qua postea singula erant corpora efformanda. «Primo facta, postea composita declarantur,» ait Ambrosius (8); et Gregorius (9): «*Rem substantia simul creata est, sed simul species formata non est; et quod simul extitit per substantiam materiam, non simul apparuit per speciem formam.*»

Utque istum faceret dives sapientia mundum, Concta simul genuit; sed post hæc semina rerum Oravit superinductis informia formis.

(MAR. VICTOR., Lib. I *Carm. in Gen.*)

Salomon Ben-Melech cum aliis doctis Judæis prima illa verba interpretanda censet: «In principio creavit Deus essentiam creli et essentiam terræ.» Cui consonare videntur versio Syriaca et S. Ephrem Syrus (10).

Simultanea creatio materiei satis explicaret illud *Eccli.*: «Qui vivit in æternum, creavit omnia *(עֲוֵרִים)* simul,» xviii, 1. Verum ait Petavius, nihil aliud ibi significari, nisi omnia *simul*, id est *pariter* et ex æquo creasse Deum, ita ut nihil aliunde ortum ac fabricatum possit asferri (11).

Pro coram animadversionum in primum vers. Geneseos afferre placet argumentum Tertulliani contra Hermogenem (12). Moeses narrat operationem, nempe *Deum*, et opera, id est *cælum et terram*, et tacet de *materia* ex qua Deus hæc fecit. «Si materia non editur ubi et opera et operator eduntur, apparet ex nihilo enim operatum: perinde enim ederetur *ex quo*, si ex aliquo fuisset operatus... Cum heic, Joann. I, manifestetur et factor, id est *Deus*, et facta, id est *omnia*, et per

(8) Lib. I *Hexaem.*, cap. VII.

(9) *Morat.* I.

(10) *In Genes.* I.

(11) Petavius, *De Opif.* lib. I, cap. v, 4; *De Angelis*, lib. I, cap. xv, 11, 12.

(12) *Cap. xx, xxi, xxii.*

quoniam, id est *Sermo* (Verbum), nonne et unde omnia facta essent a Deo per *Sermonem*, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? Ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri, et non profutendo, satis probavit non fuisse, quia profiteretur si fuisset. » Addit, « non tantum fuisse necessitatem aperte significandi de nihilo facta omnia, quanta esset, si ex materia facta fuissent. Quoniam quod fit ex nihilo, eo ipso dum non ostenditur ex aliquo factum, manifestatur ex nihilo factum; et non periclitatur ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstratur ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo fit, nisi hoc ipsum aperte declaratur ex aliquo factum, dum illud ex quo factum sit non ostenditur, periclitatur primo videri ex nihilo factum; deinde etsi ea sit conditio, ut non possit videri non ex aliquo, perinde periclitabitur ex alio longe factum videri, quam ex quo factum est, dum non proponitur unde sit factum... Adeo Spiritus Sanctus hanc scripturam suae rationem constituit, ut quomodo quid ex aliquo fit, et unde fit, referat. *Fructus*, inquit, *terra herbarum feni, seminantem semen secundum genus, et lignum fructuosum...* Et rursus: *Et dixit Deus: Producat aqua reptantia animarum vivarum.* Si ergo ex jam factis rebus alias res Deus profert, ostendit per prophetam et dicit quid unde protulerit, si tantam curam instructionis nostrae insumpsit Spiritus Sanctus, ut sciremus quid unde processerit; nonne perinde nos de caelo, et de terra compotes reddidisset, significando unde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illarum? Ut multo magis ex nihilo ea videretur operatus, quando nihil adhuc erat factum, ex quo operatus videretur... Adoro Scripturam plenitudinem, quae mihi et factorem manifestat et facta. In Evangelio invenio *Sermonem*. An autem de aliqua subiacente materia facta sint omnia, nusquam adhuc legi. » Haec et plura Tertullianus. Et revera, diligens et eruditus poematis alicujus commentator adnotat unde poeta acceperit, quae hic ex historicis vel poetis aliis sumpsit, non vero quae a nullo accepta de suo protulit: quomodo nihil adnotat, satis ostendit, se credere ea suum poemam non ab aliis sumpsisse, sed e suo ingenio protulisse.

XXVII. Conclusionem praecipuam quam ex vers. 1 *Genes.*, et ex nostris animadversionibus deducimus, scilicet mundum non esse aeternum, sed a Deo creatum ex nihilo, articulum fidei esse, catholici omnes consentiunt. At nonnulli olim cum hoc dicerent illud intelligebant: veritatem hanc, quod mundum incepit, sola fide teneri, demonstrative autem probari non posse (1). At nunc, postquam melius considerata res est, contrarium omnino dicendum suadet et veritatis amor et

religionis tuende desiderium. Nec repugnat, aliquem fidei articulum demonstrative posse probari: nam quamvis fides sit « sperandum substantia rerum, argumentum non apparentium, » *Hebr.* II, tamen potest Deus veritatem argumentis philosophicis, demonstrabilibus hominibus revelare, quae posteaquam revelata fuerit, evadet et ipsa fidei articulus. Qui demonstrationem ignorat aut eam non intelligit, habebit pro argumento unam fidem: qui vero cognoscit et intelligit, ita debet animo esse paratus, ut rem illam esse crediturus, etiamsi nulla demonstratio, nullum humanum argumentum accederet. Quidam etiam inter scholasticos ratione probantur, mundum incepisse: qua de re legendus Toletus in *Arist.* *Phys.* (2), sed praecipue rem conficit Gerdilius (3).

Rem nullam a Deo creati ex aeterno potuisse, communem fuisse veterum Christianorum, qui de hoc tractarunt, sententiam, eoque argumento adversus Arianos saepe ac libenter usos esse, asserit et probat Petavius (4). Methodius Martyr contra Origenem contendit mundum ex aeterno creatum non fuisse, nec potuisse, quia impossibile est id quod trinitio productionis est circumscriptum, simul cum eo, quod finem ac terminum nullum habet, sine vitium ac termino carere. Ita Methodii disputatio plus momenti ad rem nostram habet, quod cum creatis rebus aeternitatem detrahatur, non sic interpretari licet, ut eam solam adimat, quae Dei propria est, et nec participata nec imitabilis est. Methodius necessario intelligendus est de aeternitate participata et secunda, quam mundo a Deo creato assignabat Origenes, quamque Methodius possibilem negat. Zacharias Mytilenaeus fuisse probat aeternitatem esse solius Dei propriam, neque mundum ejus posse esse participem. « Oportet, ait inter caetera, antiquiorem esse opificem opere suo, siquidem quod fit, factore suo posteriori esse causa et tempore, nisi forte non voluntaria esse debet, minimeque considerata, ut umbra corpus. Quinam opifex erit opifex, si non volens ejus quod fecit opifex fuerit? Aut si velut umbra corpus, ita simpliciter opificem secutum est casu quodam simul existens cum illo istud universum? » Similiter ratiocinantur Joannes Damascenus et Anselmus in *Monologio*, XVII, *Auctor Confut. dogmatum quorundam Aristotelis* inter opera S. Iustini (5) plura disputat contra motus et mundi aeternitatem; ait inter caetera: « Si quid quod fit, non erat antequam fieret, non ergo aeternum et sine principio tempus: idcirco nec motus,

(2) Franc. Toleti S. J. *Comment. in Aristot. de Physic.* in lib. VIII, cap. 1 et lib. II, text. 2, Quaes. 1.

(3) *Essai d'une démonstration...* in Oper. Gerdili, edit. rom., tom. IV, p. 261. — *De infinit. absolut.* tom. V, p. 1. — *Saggio d'istruzione teolog.*, tom. X, p. 273.

(4) *Theolog. dogm. De Deo Deique proprietat.* lib. III, cap. VI.

(5) In novissima edit. Oper. S. Iustini (lenae, 1849) haec leguntur, tom. III, part. 1, p. 143.

ejus numerus est tempus, est aeternus et sine principio. » Plura leges apud Petavius ex Athanasio, Nysseno, Cyrillo Alexandr., Maximo M., Augustino, Fulgentio alisque.

Joannes Philoponus librum edidit contra mundi aeternitatem, ejusque propugnatorem Proclum. Ibi, ait Petavius, trita illa, sed firmissima adversus Aristot. obijcit, quod et infinitum actu et re ipsa ponatur, si mundus existit ab aeterno, contraquam ipsi visum est Aristoteli: quippe cum infinita numero individua rerum omnium extiterint, quae ex infinito intervallo ortum habuerunt; et infinitum transiri exhaustivique potuit, quoniam infinitarum generationum quocumque in tempore postrema designari potest. Adde infinitum illud temporis spatium, quod ex aeterno fluxit, finita singulorum, v. g. hominum vite intervallo componere: finitum autem finito additum non potest infinitum aliquid facere. Haec usque Petavius. His adde S. Bonaventuram in II *Sentent.* Quaes. II, art. 1.

Si Deus rerum universitatem non creavit ex nihilo, certe aeterna est omnis mundi materia. In hac hypothesi motus quoque est ponendus aeternus, nisi fingamus omnino pro arbitrio, materiam illam tota aeternitate quiescere, ac tandem, post aeternam quietem, motum a Deo accepisse. In prima hypothesi, necesse est ponere infinitum numerum revolutionum, solis, e. g., vel telluris, hoc est, infinitum a motuum serie genitum; quod est evidens absurdum. Nam series 1, 2, 3, 4, 5... nunquam ad infinitum pervenit aut infinitum dabit, sed semper numerum, id est summam unitatum. In numero non nisi absurde infinitum queritur, et tantummodo in unitate reperitur. *Infinitum et numerus* sunt duae notiones mutuo pugnant, quarum nempe altera alteram excludit, et simul ambae nequeunt consistere. Si numerus posset per additiones aliorum numerorum fieri infinitus, talis daretur numerus, qui per unitatis additionem infinitus evaderet: alius numerus esset infiniti dimidium: ipsum autem infinitum esset numerus (id est summa unitatum) sine numero determinato. Sed et alia innumera absurda ex illa proflunt hypothesi. Si mundus initio caruit, infiniti fuere ejus anni, infiniti et dies; et numerus annorum aequare debuit dierum numerum, secus ille infinitus non fuisset, quod fieri non potest, nisi annum aequet una dies, hoc est, nisi sit 1 = 365. Si cogitatione ascendendum in subtrahendo annos ab annis, et a saeculis saecula, semper sumus in principio, semper infinite distamus ab aeternitate: mundum invenimus mille ante nos secula non minus antiquum fuisse quam modo sit: ejus « cruda viridisque senectus » est quidem maxima, sed nunquam augeatur. Nec tot absurditatibus obviam ibis si ponas, motus illos materiam non regulares fuisse, sed quantum velis perturbatos et irregulares. Nume-

rus enim infinitus motionum, sive irregularium sit, sive regularium, ad eadem nos ducit absurda. An (quod neminem credidisse puto) supponere volumus, omnes atomos materiae tota aeternitate perfecte quiescere, ac postmodum, dormientes instar exercitus qui, « si tuba terribili sonitu tarantara dixit, » excitatus consurgit et ad ordines properat, quiescentia illa corpuscula ab aeterno somno expurgata quietem aeternam in perpetuum motum mutasse, et sive casu, quae Epicuri sententia fuit, sive Dei nutu et lege, mundum proprie dictum constituisse? Queri primo posset, quare tandem materiae leges imposuit Deus, quam aeternitate tota exlegem reliquerat. Verum et in hac hypothesi manet tota vis superioris argumenti. Et sane, materia ejusque atomi sunt essentia sua inertes et mobiles, id est motui recipiendo aptae: ergo, si semper existere, semper moveri poterunt. Igitur in hac hypothesi necessario esset possibilis motus aeternus seu infinitum motionum series, quam impossibilem demonstravimus.

Advertendum est, eandem de rationali creatura radiocinationem valere. Haec enim est natura mutabilis et motu spirituali mobilis, variis cogitationibus et desideriis movetur; et licet non semper necessario moveatur, sed per aliquod tempus in una aliqua cogitatione vel affectu manere possit immota, ut puta in rei alicujus admiratione, semper est tamen necessario mobilis. Data igitur tali creatura aeterna, absurda series infinita cogitationum aut aliorum motus spiritualis, vel actu daretur, vel necessario esset possibilis.

Non est autem mirandum, si creationem rerum ex nihilo seu ex non-existentibus, haud satis intelligimus. Qui tot corporeos effectus, sensibus obvios non satis intelligimus, quid mirum, si aperire non possimus ubi clavis sensuum non adest; quid mirum, si opera incommunicabilis potentiae Dei satis comprehendere non valeamus? Inter mysterium tamen et absurdum, dubia electio esse nequit homini non amanti, praesertim cum mysteriorum omnia plena spectemus. Attamen obvio exemplo res, ni fallor, paulo intelligibilior evadit. Dum nos alteri culpam loquentes perceptionem alicujus ideae aut cognitionem aliquam aut affectum, qui antea in eo non erat (id est antea nihil erat), in ejus animo generamus, tunc perceptio nostra aut cognitio aut affectio non discedit ex nobis: affectio item, cognitio aut ideae perceptio in illius animo per nostra verba producta, quamvis a nobis producta sit et plus minusve sit nostrae similis, nostra tamen non est, nec est modus nostri spiritus, immo nec omnem cum cognitione, idea, affectione nostra similitudinem habet; nam saepe minus clara, minus adaequata erit idea, minus plena cognitio, et aliquando remissior, aliquando vehementer affectio. Haec igitur producuntur a causa, quae tam ab ipsis effectibus distincta est, quam undae aereae quibus medianibus hos effectus produxit (dixissem fore

(1) Vid. S. Thomam, I part., Quaes. XLVI, art. 2, et Cajetanum in h. l.

creavit) loquentis voluntas. Nisi quod hæc ex nihilo utique sui producta sunt, nam antequam existerent nihil erant, sed non ex nihilo subjecti.

Nonnullis difficultatem parit argumentum hoc: Deus quod potuit quodam tempore, semper potuit et ab æterno potuit: ergo ab æterno creare potuit; igitur mundus æternus, esse potuit. His ego respondere soleo, ut bene advertant quid intelligant, quam dicunt: «Deus creare ab æterno potuit.» Nam sepe negotium faciunt verba non bene intellecta, quibus, etiam dum his utimur ad ratiocinandum, notionis mentis non satis clare nec adequate, imo confuse, respondent. Si illud «creare ab æterno» significet «creare in æternitate», tunc non modo concedo, Deum hoc posse; quinimo nego, eum aliter posse creare nisi in sua æternitate, quemadmodum homo opera sua facere nequit nisi in tempore: æternitas enim dici potest id esse Deo quod tempus est nobis. Consequenter dico, Deum creasse in æternitate sua mundum non æternum, ut ipsum utique non immensum in sua immensitate, et nos nec æternos nec immensos in sua æternitate et immensitate creavit. Non puto locutionem illam «creare ab æterno,» intelligere quemquam ut sit: «creare in principio æternitatis,» qui sensus implicaret contradictionem; nam æternitas et principium esse mutuo excludunt, et id quod incipit, vere æternum (a parte ante, ut dicunt) esse non potest. Restat igitur ut phrasi illa: «creare mundum Deus potuit ab æterno,» hoc ipsum præterea significetur, quod nempe «potuit Deus creare mundum a parte ante æternum;» alium verborum illorum sensum non video. Et hoc negamus potuisse facere Deum. Nam creare mundum (quod est creare quid contingens, et essentia mobile motu corporeo vel spiritali, id est mutabile), et mundum qui sit æternus, idem est ac possibilem reddere seriem infinitam motuum seu mutationum, quam repugnare ostendimus; est efficere ut sit, aut saltem possibile evadat, id quod natura sua est adeoque semper erit impossibile, seu ut idem simul sit possibile et impossibile. Æternitas representari potest per punctum immobile sine fluxu et sine partibus: linea recta semper fluxus representat, quod principium habet necesse est, licet forte hoc principium nos non videamus. E puncto fluere potest linea (tempus mundum concreatum), sed non punctum alterum.

Facile erit diluere sophisma quo ideologus Daube demonstrare putat, ideam creationis contradictionem implicare. Accipe ejus demonstrationem (Daube, *Essai d'idéologie*, not. 6): Si Deus neque uno instanti carere potuit potentia mundum creandi, ne unum quidem momentum supponeret, in quo mundus non poterit existere: si enim Deus aliquo momento illum creare non potuit, unde ei postea talis advenit potentia? Notio igitur materię et finitis intelligentię con-

poni potest cum notione æternitatis in suppositione Dei Creatoris. Jam vero notio rei create simul atque æternæ contradictoria est: æternum est enim quod nunquam existere cepit, et creatum id est cujus existentia initium habuit. Igitur idea Dei Creatoris supponit possibilitatem rei impossibilis, rei quæ habuit et non habuit existentie initium.

Primum dico, me admittere definitionem illam creati, nempe, creatum id esse, cujus existentia habuerit initium: verum ideo illam admitto, quia video fieri non posse, ut series infinita actu existat, aut etiam sit possibilis; quia nec possum nec volo rei impossibilis possibilitatem admittere. Verum qui hanc repugnantiam seriei infinitæ non fateatur (cujusmodi sunt, qui mundum ponunt æternum cum ideologo hoc), non vident quomodo definitionem illam, tanquam rem per se notam, supponant. Posset enim quis respondere, creatum esse quicquid ab alio ex toto producit, sine adjutorio alterius cause aut efficientis aut materialis aut instrumentalis: id autem æternum esse posse; ut productum et quasi ab æterno creatum vestigium esset pedis æterni ab æterno super arenam aut lutum stantis (1). Verum hæc missa faciamus.

Respondeo igitur: repugnat supposito plurium instantium seu momentorum in æternitate, quia repugnat series infinita que possibilis necessario esset, si in æternitate momenta existentia: essent enim hæc numero infinita; et in unoquoque ex his momentis aliquid contingens posset fieri, vel contingentium actio vel passio aliqua: neganda est ergo suppositio cui demonstratio inuitur, et basis ruit cui illa superædificabatur. Donec contingentia, id est creature, non fuerunt, ne tempus quidem fuit, nec plura fuere momenta, que fluens tempus supponit. Ait Daube, hæc esse «mysteria que intelligi non possunt,» quorum ideam nemo habuit aut esse unquam habiturus. Quid inde? Nequeant mortales multa cogitando non invenire mysteria. Intelligentis est, non a mysteriis abhorere, sed sibi cavere ne in absurda labatur. Fateor hæc ab humana mente non satis comprehendi: attamen, quoriam ad hæc, ratione ipsa duce, pervenimus, aliquam de his ideam habebimus necesse est. In quocumque systemate quanquam æternitas non valde intelligibilis nobis, multo vero minus comprehensibilis sit, aliquid tamen est admittendum æternum; et quoniam demonstratum est, nullum in æternitate tempus esse nullaque sibi succedentia momenta, ita utique sine momentis admit-

(1) Nonnulli cum Scotto (in II *Sent.*, dist. I, Quest. II) tenuere, in phrasi illa *creare ex nihilo*, particulam esse significare antecessorem non durationem, sed naturam, et potuisse aliquam creaturam ab æterno creari. Verius S. Bonaventura (in II, dist. II, art. 3, Quest. II) docuerat, illa particula esse declarari creationi congenitam esse et nativum, ut nihilum durationem creaturam præcedat: unde sequitur rem nullam creari ab æterno potuisse.

tenda est a nobis æternitas. Daube credit ab his sese præclare extricatum, quam his vocibus, *instans, momentum* vocem *semper* substituit. At si voce hæc momenta intendit nobis obtrudere aut instantia, nil ista vocis mutatione proficit. Si vero hujusmodi *semper*, et significet *ab æterno*, dico, Deum *semper* (non ab initio æternitatis, nam hæc locutio contradictoria est), *ab æterno, in sua æternitate* potuisse mundum creare (id est habuisse illum credendi potentiam), sed solummodo *una cum tempore*; non tamen *semper* nec unquam absurda facere potuit, et mundum condere æternum: mundus enim æternus dici seriem actu infinitam, que implicat contradictionem.

Etiamsi daremus, æternitatem concipiendam esse uti tempus sine initio et sine fine discurrens (ut linea recta sine principio et sine fine, vel uti circulus), tamen non esset concedendum, Deum potuisse creare mundum æternum: nam creare mundum principium habentem nil contradictorium implicat, at creare mundum æternum (quod esset creare in principio hujus temporis sine principio) est evidenter contradictio: ex eo autem quod quis facere potest aliquid non contradictorium, non potest nisi absurde deduci, eum et que contradictoria sunt posse perficere. Ergo etiam in illa suppositione dicendum esset, Deum ab æterno potestatem habuisse condendi temporalem mundum, id est initium existentie habentem. Verum ad Mosis verba revertamur.

XXVIII. *Terra erat invisibilis et inanis et vacua, ut ait Vulgata; seu invisibilis et incomposita, ut Septuaginta; deserta et inculta, ut versio Syriaca; vacans et nihilum, ut Aquila et Theodolion; iners sive vacuum et inconditum, ut Symmachus; desolata seu deserta et vacua, ut Onkelos.* Quæ omnes interpretationes in eandem conspirant sententiam. Aben-Ezra substantivum utramque nomen esse putat et idem significare, *id in qua nihil est solidi vel subsistentis.* *Et zippoc vac,* hoc est *ex infirmi materia*, Deum terram fecisse, legimus *Sap. xi.* Alia hebraica verba apud Jeremiam cap. *iv, 23*, terram vastam et desertam designant. *Aspexi terram, et ecce vacua erat et nihil»* reddidit ibi Vulgatus. Ex his colligimus terram (seu quicquid ibi a Mose terre nomine indicatur) summam informem innumerabilium corpusculorum in exordio fuisse.

Ante mare et terras, et quod tegit omnia, colubm,
Unus erat toto nature vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis indigestaque moles (1).

Verum hoc chaos, non increatum, non cæco fato et fortuito atomorum concursui permissum erat, sed Creatoris legibus regebatur; adeoque, mirabilis ordine ac pulchritudine gravida, rudis illa indigestaque moles existebat. Augustinus, § 43, «terram inane[m] et vacuum» ideam ac «œ-

lum et terram,» vers. 1, universamque materiam comprehendere, quod etiam de *abyss*o nec non de *agua*, que infra memorantur, dicendum arbitratus est. Probabile videtur tone terre materiam a materia astrorum (aut saltem quorundam astrorum) separatam non fuisse: certe separata memoratur solummodo die secundo. Tamen cum Moses terram nominet et satis adpareat, eum quam celsissime post indicatam totius mundi creationem, convertere se ad formationem telluris nostræ (uti post hunc, breviter narratis humani generis primordiis, totus est in Abrahamo et Israelitis), credere possumus, eum hic de telluris materia (quam nec conjunctam cum alia materia affirmat, nec negat), seu de materia que postea globus terraqueus fuit, habere sermonem. Nos de hæc tantummodo in sequentibus verba facere intendimus; quamvis quedam in horum priorum versuum explicatione dicenda, etiam aliorum globorum materie fortassis aptari possint.

J. G. Rosenmuller (2) chaos istud non sapit. «Mirum est, ait, multos interpretes *chaos* his verbis *thohon unabhohu* indignitari sibi persuadere potuisse... Originem debet hæc opinio, sine dubio, Poetarum græcorum latinorumque figmentis, ab interpretibus Mosi illatis. Sed Mosen ex poetis explicare, quid aliud est, quam aquam ex turbidis rivis haustam inferre limpido fonti? Rabbini qui, fictionibus quod hanc rem attinet haud præoccupati, vim et potestatem vocum indagaverunt, multo rectius, ex gratia Onkelos, *deserta et vacua; Jonathan, deserta a filiis hominum, et vacua ab omni jumento*, quocum Targum hierosolymitano consentit. Et recte.» Non video, quomodo placere cuiquam possit illa expositio, que vacuitatem terræ ponit solum ab homine et ab omni jumento: vacua enim erat ab omni animali et arbore et herba, nec ipsa terra proprie dicta, sive ab aquis libera, adhuc erat. Ille vero Rabbi Abihu qui, apud Maiemonidem (3), ex Genesi deducebat, «quod Deus edificavit mundos et illos iterum destruxerit,» a chaos non abhorrebat; nam terra illa inanis et vacua ipsi erat ruina mundi a Deo destructi. Non poetas paganos (qui hoc ex majorum traditione accepisse videntur), sed sacros libros secuti, christiani interpretes confusionem illam primigeniam potestare, nec solum propter illa duo verba satis obscura et unius lingue hebraicæ propria, sed tum ex illo *Sap. xi, 18, de materia amorpha*, tum præcipue ex Mosis contextu. Terra enim primigenia est et vocatur tenebrosa abyssus, vers. 2, *arida* ex aquis nondum ascendit, adeoque terrestria viventia in ea esse nequeunt, vers. 9; desunt sol, luna et stellæ, vers. 14; aer, aqua et tellus separate non sunt, sed commixte, vers. 6, 10: nonne hic status representat chaos? quid mirum, si ita ab inter-

(2) *Antiquis, telluris Hist.*, p. 19-23.

(3) *Mare Nevochim*, part. II, cap. xxx.

(1) Ovid., *Metamorphos.*, lib. I.

prelibus describitur, et nonnunquam chaos nomen usurpant, ut Augustinus quem citavimus, § 45, et christianus vates Hilarius in *car. ad Leonem* :

Omnia cum tegeter nigram chaos, atque moles
Desuper argeret informis corpora mundi,
Nec species nec forma foret; Deus intus agebat.

Ernestus Frid. C. Rosenmullerus, Joannis G. filius, docet a Mose poni in principio a Deo conditam celi, terraeque materiam, « sed rudem et informem, quae moles, quum aptanda esset ad commodum animalium domicilium, prius quae in rudi indige-taque massa confusa iacebant et mixta, secedenda erant atque ordinanda... Ab initio informata materiam $\chi\alpha\omicron\varsigma$, $\delta\upsilon\alpha\varsigma$, ex scriptoris mente extitisse, ex qua deinceps omnia expressa atque efflata sint, licet non disertis verbis declaratur, manifestum tamen est ex eo quod singula a se invicem secreta et distincta in sequentibus narrantur, veluti lux a tenebris, aquae ab aquis, oceanus a continente. Quae celi terraeque nomine in hoc vers. 1 eorum tantummodo designatur materia quae omnium primum erat efficienda. » Ad illi Theodotionis, Onkelosi, Aquilae, Symmachi et Septuaginta Interpretum mentibus observatum esse $\chi\alpha\omicron\varsigma$, « Quod Moses dicit, ingenti illi aquarum voragini incubuisse noctem, in eo consentientes habet et alios veteres. Hesiodus in *Theogonia*, vers. 423: *E Chaos et Erebus et atra Nox nati sunt*. Et ex Orpheo citat Timotheus Chronographus apud Grotium, *De Verit. Relig. Christ.* pag. 33: *Erat Chaos et Nox tenebrosa omnia occultans quae sub aethere* (1).

Sine causa igitur eruditus quidam Anglus (Greville Penn) modo in hoc chaos pugnare mihi videtur (2).

Chaos, ut ita dicam, Mosaicum in hoc praecipue ab illa Ethnicorum differt, quia a Deo creatum est, adeoque non est aeternum, sed creatione posterius. Ovidius incipit ab increato chaos, *Metam.* 1, vers. 5-20, et postea, vers. 21, *Deum*, vel *melioram naturam*, ad eum ordinandum inducit. Et Moses ita fecisset, si terram amorpham et tenebrosam abyssum aeternam, neque a Deo creatam, sed solummodo ordinatam putasset; nec prius posuisset neque in principio factum, quod postea patrum credebatur.

Tum a sacris litteris tum a natura docemur, hoc in condenda et perficienda tellure Deum voluisse, ut a simpliciter ad compositum, ab imperfecto ad perfectum, ab informi et rudi ad ornatum et perpolitum constans progressus fieret. Cogitare igitur possumus creatas a Deo solummodo substantias chymice simplices seu elementa, quae primordia verum et corporum principia appellata

(1) *Scholia in Vet. Testam.*, tom. I, edit. tertia. Lipsiae, pp. 55, 64, 65.

(2) *A comparative estimate of the mineral and mosaic. Geology*, 2 edit., V, 1, p. 197. London, 1835.

faciunt: mixta vero, « concilio quae constant principiorum, » ut ait Lucretius, ex illis coaluissis. Multi doctores christiani ita senserunt: ex his unum meminisse sufficiat Joannem Damascenum, lib. II *Fidei Orthod.* cap. v, docentem, Deum fecisse ex nihilo caelum et terram et omnia quae in eis sunt; sed alia immediate, scilicet elementa; alia suo jussu ex ipsis elementis formata. Has vero elementares substantias credibile est, cum ea create sunt, non in majores massas fuisse conjunctas, sed separatas potius in minimas moleculas, quas atomos vocant seu monades seu corpora prima: nulla est enim ratio admittendi composita physica, potius quam composita chymica, praesertim cum molecularum physice uniturum cohaesio, chymice affinitati, adeoque mixtorum formationi resistat. Illas vero atomos imaginandas puto dispersas in spatio, et probabiliter non alteram alteri adeo proximam ut statim vim pati possent attractionem, ut dicunt, molecularium, quae in minimis distantis agunt, secus, ut infra adparebit, uno solummodo momento primus illi rerum status, qui hic a Mose describitur, obtinisset, « et tenebra super faciem abyssi » vix fuisset memoranda. Si ita fuit, uti putamus, materia illa elementaris, non modo ex lucis defectu, sed etiam ob exiguitatem et mutam distantiam atomorum, invisibilis esse potuit.

Potest aliquis conjicere, ne elementa quidem a Deo immediate et primitus creata, primaeque illam terram informem nihil fuisse aliud, nisi primam quamdam materiam ex qua ipsa corporum elementa compacta sint. Quae sententia nonnullis placuisse videtur, et aliquando fortasse ipsi Augustino. Non omnino absurda est haec hypothesis, si non de illa loquimur materia prima quae omni forma, qualitate et determinatione caret, quae « nunquam subsistere invenitur, » ut Beda (3) scribit, quam existentem ponere « implicat contradictionem, » ut S. Thomas, § 13, docet, quam ne imaginari quidem possumus, quaeque est mera intellectus abstractio; sed loquimur de quodam unico elementorum elemento. Placet enim nonnullis materiam supponere homogeneam, cujus atomi sive monades diverso modo et numero sese mutuo conjungentes, moleculas elementorum, id est corporum chymice simplicium efformant. Ita, dicunt, si litterae alphabeti punctis physicis sibi proxime formate fingantur, et si hujusmodi litteris omnes, quotquot in magna bibliotheca existunt, libri conscripti sint, unum punctum erit verum elementum litterarum, quae verborum elementa vocantur, adeoque librorum omnium quibus bibliotheca illa exornatur. Haec igitur, aiunt, tellurem (aut mundum, si mavis, universum) representabit, uti litterae ea quae elementa dicuntur, et punctum hujus primae materiae vere elementaris atomum exhibebit. Hypo-

(3) Lib. II *De Princip.* cap. 1.

thesim hanc minime necessariam ad sacri textus intelligentiam nec a physicis definitam, ad truitum revocare, non est hujus loci: ac nescio an ea unquam definiti poterit. Aliquid tenebrarum super faciem primae abyssi semper fortasse manebit.

XXIX. *Tenebrae erant super faciem abyssi.* Queritur primo, quid « abyssus » sit? Secundo, cur « tenebrae super faciem » ejus? Abyssum vocant Hebraei magnam profundamque congeriem aquarum, *Gen.* cap. vii, vers. 11, et etiam profunditates terrae: « De abyssis terrae iterum reduxisti me, » *Psal.* LXX, vers. 20. Hic abyssum dici informem illam et incoherentem mixturem seu, ut ita dicam, chaoticum fluidum de quo nuper dicebam, non est Augustino peculiaris, sed communis sententia. Tenebrae erant super abyssum; quia « nondum erat, ut ait S. Ambrosius, lux quae illuminaret, nondum sol: postea enim luminaria facta sunt caeli » (1). Revera corpus omne per se obscurum est; nec materia ulla a nobis cognoscitur quae lucem seu vibrationes aetherae luminosas, sine alia physica causa, per se suaque natura producat: quare nec solis materia luminosa est per se, nec lucere potuit, donec causa, quaecumque demum ea sit, splendor illius, qui ei tribuit principatum dei, quantum sat erat, operaretur.

Quod de tenebris primigeniis credit Joannes Philoponus, eas non fuisse nisi uno momento, statim luce consecuta, « mera est hariolatio, ait Petavius (2), nec fidem ullo argumento facit. » Ego vero, hic addit, aliquanto intervallo putem durasse primas istas tenebras; et fortasse plus uno alterove die, aut etiam longius: ejus temporis modus nobis est incertus. Paulatim enim in rerum conditu progredi divina Sapientia voluit: et rade primum atque imperfectum opus edere, ut qui spectatores erant Angeli, quibusdam veluti gradibus ad perfectam summi Opificis sapientiae intelligentiam erudirentur, ac pedetentim per rerum creaturarum vestigia pervenirent.

Tenebras substantialis esse et a Deo factas olim nonnulli putarunt, quorum simplicitas modo ridenti, non confutatur. Ad Manicheorum multo stolidiorem et vero impium errorem satis superque confutatur Basilius, Ambrosius, Augustinus et Titus Bostrensis. Tenebras enim eadem cum Deo aeternitate potitas, ipsius quoque Dei adversarias, tanquam principium rerum alleram veteres illi Manichei statuebant. Haec de tenebris: aliqua difficultas est in sequenti.

Spiritus Dei ferebatur super aquas. Ita Vulgatus. Querens primo, quoniam haec « aqua? » Secundo, quoniam hic « Spiritus Dei, » et quomodo « ferebatur super aquas? » « Aquam, » ait Augustinus, hinc idem esse ab abyssum et « materiam illam invisam et informem; » et « dicta est aqua, inquit, quia facilis et ductilis subjacebat ope-

(1) *De Opif.*, lib. I, cap. ix, § 4, 2.

(2) *In Hexaem.*, cap. vii.

ranti, ut de illa omnia formarentur (3). » Credit S. Thomas (4) « quod Moses propter invisibilitatem aeris et similibus corporum, omnia hujusmodi corpora sub aquae nomine comprehendat. » Ait Petavius (5), abyssi vocabulo aquam significari: « Alysus et aqua una sunt et eadem res... Abyssi nomine aquam intelligi, una est omnium interpretum opinio. » Apud S. Ephrem legitur: « Tenebrae operientes abyssum aquarum. » Et Rabbi Salomon (6) pariter superiora verba interpretando: « Tenebrae erant super faciem aquarum quae erant super terram. » Gregorius Nyssenus (7) hanc primam aquam putat diversam a communi aqua quae deorsum fluit. S. Ephrem (8) aquam proprie dictam primo illo tempore non extitisse, eamque a Deo non una cum caelo et terra, sed postea creatam existimavit (9). Multo magis, ut puto, Ephrem, Nyssenus, Augustinus alique Patres aquam illam a communi aqua differre putassent, et hanc in principio creatam negassent, si illorum tempore eam non inter elementa, sed in mixtis repetendum esse fuisset perspectum. Illa ad speciem confusa molecularum congeries aqua videtur potuisse vocari, quia et aquae elementis non exigua ex parte constabat, nullaque pollens cohesione, fluida omnino nec colorata erat neque opaca. Hydrargyrum, licet opacum, ita vocatur quasi aqua argentea aut argenteum aqueum (et ita etiam apud Sinas audit) ob perfectam fluiditatem et cohesionis defectum. Aquae maris terram operientes postea indicantur: at nuspian dicitur hoc ab initio fuisse.

XXX. *Spiritus Dei* רוח אלהים Deum ipsum esse aut ejus virtutem et efficientiam, plerique asserunt tam Latini quam Graeci: nominatim vero aliqui Spiritum Sanctum esse dicunt. Ita Cyrillus, lib. II *Cont. Jul. Apostat.*, Basilius, Augustinus et Hieronymus (10). Citatur etiam pro haec interpretatio Athanasius, Ambrosius (11) audiamus: « Spiritus Dei superferebatur super aquas: quem etsi aliqui pro aere accipiant, vel aliqui pro spiritu quem spiramus et carpinus aere hujus vitalis spiritum (habebantne tunc notionem saltem confusam existentis in aere communi spiritus seu aere vitalis qui nono oxygenium dicitur?) nos tamen cum Sanctorum et fidelium sententia congruentes, Spiritum Sanctum accipimus. »

Marinus Victor occinuit: .

Et sacer extensis impendens Spiritus undis
Altrices amabat aquas, dans semina rerum.

Hinc Ecclesia in fontium benedictione Spiritum

(3) *De Genes. contra Manich.*, lib. I, cap. v.

(4) *I part. Quest.* LXVIII, art. 3, ad 3.

(5) *De Opif.*, lib. I, cap. iii, § 1; V, cap. iv, § 1.

(6) Apud Fogham in loc. h.

(7) *In Hexaem.*, p. 18.

(8) *In Genes.*, cap. 1.

(9) Etiam R. D. Jos. Rossi aquam non nisi secunda die factam credebatur. *Hexaem.* p. 14.

(10) *Quest. hebr. in Genes.*

(11) *Hexaem.*, lib. I.

Sancto accinit: « Tu super aquas faturas eas ferebaris. » Albertus Magnus (1) scripsit: « Secundum Damascenum et Gregorium Nyssenum videtur ille Spiritus Domini esse aer et ignis... dicendum quod secundum Hieronymum et hebraicam veritatem non potest intelligi de spiritu creato. Dicit enim Glossa: In Hebraeo habetur כרוזת hoc est incubabat vel fovebat, more volucris ova calore animantis. Intelligimus ergo non de spiritu mundi dici, ut putant multi, sed de Spiritu Sancto, quia ipse omnium vivificator est. » His subscribit S. Thomas (2). Tantis munitis auctoribus interpretationem contemnere nemo debet. Nemo negabit Spiritum Dei tertiam Trinitatis personam optime significare. Cum Hieronymo dici potest: *Deus Pater*, cui omnipotentia tribuitur, in principio nempe in Filio, qui tribuitur sapientia et in quo omnia facta sunt, creavit caelum et terram, quae Spiritus Sanctus, cui tribuitur charitas, amantem fovebat, ut cuncta creata foecundaret.

At tamen et hic dico quod occasione verborum in principio paulo ante dicebam, § 22. Est quidem haec interpretatio reverenter excipienda, satis stabilis et commendatione dignissima: verum potius spiritualis, ni fallor, est quam vere literalis. Non facile credendum videtur, Moesen, qui non sapientium auribus recondita et abstrusa committebat, sed « ad rudis hebetisque populi captum verba sua sententiasque temperabat, » ut ait Petavius, voluisse tantummodo tertiam Sanctissimae Trinitatis personam verbis illis indicare, et non etiam aliquid materiale, quod facilius et solum a multitudine Iudeorum aliquo modo intelligi posset, quodque ab aliis de quibus modo sermo est, caelo, terra, abyso, aqua, tenebris et luce non maxime distaret. Hoc effatum: « Et spiritus Dei movens super faciem aquarum » respondere aliquo modo videtur antecedenti: « Et tenebrae super faciem abyssi: » tenebris, scilicet privationi corporeae lucis, aliquid respondere convenit vel illis simile, vel analogum, vel contrarium, aut certe aliquid physicum; quod tamen rei sublimissime, queque indocte plebi impervia foret, figura esse poterat. Cap. viii, vers. 1, dicitur quod post diluvium Deus « adduxit spiritum super terram, et imminuit sunt aquae. » Targum Jonathan et Targum hierosolymitanum explicant, « ventum misericordiarum. » Ambrosius credit, non esse ventum, sed Spiritum divinum aut Spiritum Sanctum. Ita etiam Theodoretus. Tamen communis est sententia, Spiritum hunc ventum fuisse. Atque sensus hic literalis tenendus est, quamvis et spiritualis ille admitti queat. « Post historiae veritatem spiritualiter accipienda sunt, » ait Hieronymus (3). At quanam potest hujus « Spiritus Dei » erit sensus, non adeo sublimis, at magis literalis? Audi-

(1) II part., tract. 11, Quaest. XLVII.

(2) I part., Quaest. LXXIV, art. 3, ad 4.

(3) Proleg. Comment. de Isaia.

vim materiam tenuem, aeream vel aetheream, nonnullos credidisse hunc Spiritum Dei. Basilus ref. et hanc interpretationem eamque Severianus Gabalitanus (4) sequitur: nam de aere, ait, utique meminisse debuit; sic Psal. cxlvii: « Flabit spiritus ejus. » Procopius vel Deum vel aereum spiritum illo indicari credit. Stant pro aere S. Ephrem Syrus (5), Theodoretus (6), Diodorus Tharsensis, nec non Moses Maiemonides. Nec Augustinus dissentit, ut infra videbimus. Tertullianus hanc sententiam adprobare videtur (7). Nonnulli non aere simpliciter, sed ventum interpretantur, qui optime ab Augustino definitur: « Ventus est aer motus et quasi fluctuans. » Ita Aben-Ezra, qui Spiritum Dei ideo vocari putat, quia a Domino missus erat ad terram exsiccandam, quod tamen inepte dicitur, nam recessit aqua et arida apparuit non ante diem tertium. Versio Samaritana, spiritus Dei sufflans super faciem aquarum; versio Arabica, venti Dei insufflabant; et Persica, ventus Dei spirabat. Assentitur et Targum Onkelos. Targum quoque pseudo-Jerathia, nec non hierosolymitanum, quamvis mystice hunc locum explicare videantur, huic tamen favent interpretationi: scribunt enim, ventus misericordiae a conspectu Dei spirabat. Illud Dei vel Domini, ut notum est, additur ab Hebraeis rebus majoribus aut potentiorebus, aut in suo genere praestantioribus, in quibus magis Dei potentia elucet, a quo est « omne datum optimum et omne donum perfectum. » Ita « flumen Dei, » Ps. lxv, 40; « mons Dei sui montes Dei, » Psal. xxxv, 6, et lxvii, 16; « cedri Dei, » Psal. lxxix, 11. Ninive dicitur, in textu hebraico libri Iona, civitas magna Dei, cap. iii, vers. 3. Legitur etiam « Spiritus Domini malus, » I Reg. cap. xvi, vers. 14, 13, 16, 23. « Invasit Spiritus Domini malus Saul, » ibid. cap. xviii, vers. 10. « Factus est Spiritus Domini malus in Saul, » cap. xix, vers. 9. Nemrod « erat robustus venator coram Domino, » Gen. cap. x, vers. 9. Iris dicitur « arcus Dei, » Gen. cap. ix, vers. 13, 14, et Eclii. cap. xliii, vers. 12: « Virum et benedic eum qui fecit illum; valde speciosus est in splendore suo, gyravit (circulavit) caelum in circuitu gloriae suae: manus Excelsi aperuerunt illum. » Psaltes de vento: « Flabit spiritus ejus (Dei), et fluent aquae, » Psal. cxlvii, vers. 7, nempe ex grandinis, nivisque liquefactione. Et Isaia: « Exsiccavit est fontem et cecidit flos: quia spiritus Domini sufflavit in eo, » cap. xl, vers. 7. Dei dici possunt corpora auralia et phaenomena, quia a divina, non a creata voluntate procedunt.

Antequam conemur aliquid hac de re proba-

(4) Homil. 1 De creat. mundi.

(5) « Ex aere aeris, qui spiritus seu ventus est, Moesen ejusdem creationem insinuare voluisse existimamus. Aerem spiritus seu ventus consequitur. » Oper. S. Ephr. ex interpret. Petri Benedicti S. J., tom. I, p. 8.

(6) Hierog. 8 in Genes.

(7) Advers. Hermog., cap. xxxii.

bile statuere, advertenda est vis hebraica vocis *merachepheh*, quae movens videtur ad litteram explicari posse: quamque LXX reddunt *ερεπιο* (superferrebat), et Vulgatus, *ferrebat*. Verbum *קרוזת* ter invenitur in Bibliis: hic, *Deut.* cap. xxxii, vers. 11, et *Jerem.* cap. xxxiii, 9. *Deut.* loc. citat. ait Moses: « Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans, *קרוזת* expandit (Deus) alas suas, et assumpsit eum (Israel). » Jeremias vero ait: « Contritum est cor meum in medio mei; contremuerunt *קרוזת* omnia ossa mea. » Et osium tremantium, et aquilae super pullos volitantis eosque provocantis ad volatum, lenis est motus nec respondens vehementissimo vento, cuiusmodi hunc spiritum Dei nonnulli fuisse putarunt. Praeterea quoniam memorandi hujus venti causa? Quinam effectus? Conjunctiones molecularum homogenearum et heterogenearum, sive combinationes chymicae et crystallisationes, erant primi omnium effectus tum producendi, quibus non adjuvamento vehementis ventus, sed impediamento fuisset. « Spiritus Dei, » Psal. cxlvii, vers. 7, qui nivem et duram grandinem resolvit in fluentem aquam, est quidem ventus, at non vehemens; vehemens enim ventus praesertim si e regione polari spiraret, glaciem et contrario indurat (*agentes frigora venti*, Virg.): sed potius ventus lenis, tepidus et australis.

Syricea versio pro *ferrebat* habet *fovens*, quod Sancti Patres adnotarunt. Basilium (1) audiamus. « Dicam tibi non mem, sed viri Syri sententiam, qui tantum a mundi distabat sapientia, quantum ad rerum verarum scientiam appropinquabat. Aiebat igitur, vocem Syrorum et significationem esse, et ob suam cum hebraica lingua cognationem, quodammodo ad Scripturarum sensum propius accedere. Itaque talem dicebat esse hujus dicti sententiam. Illud, inquit, verbum *superferrebat* interpretantes sumunt pro verbo *confovebat*, et naturae aquarum vim tribuebat foetificandi, instar incubantis avis, et vitalem quandam facultatem his quae fovebantur impertientis. » Similiter Diodorus Tharsensis: « Illud *superferrebat* una quidem apud Hebraeos dictio est, apud nos autem (Graecos) una voce exprimi nequit. Dictionis quippe hebraicae, quae voci illi respondet, hic est sensus: Uti avis ova pennis molliiter contingens, ipsa fovet, ipsisque vitalem calorem imprimit, » sic Spiritus aquis superferrebat, fovens atque calorem imprimens (2). Et Hieronymus: « Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est *ferrebat*, in hebraeo habetur *merachepheh*, quod nos appellare possumus *incubabat*, seu *confovebat*, in similitudinem volucris ova calore animantis. » Similia habent Ambrosius et ipse Syram versionem citans, Caesarius Gregorii Nazianzeni frater (3),

(1) In *Hexaem.*, orat. 2, § 6.

(2) Loc. cit.

(3) *Dialog.* I.

et Augustinus (4). Ita sentit etiam Salomon-Jarchi. In hac explicatione motus ille habendus erit quantum fieri potest tenuissimus, fovens et calefaciens: calefaciens autem motus non est translationalis, sed molecularis, oscillatorius, et sensu non perceptibilis.

R. Nehemides (5) de aere hunc locum exponit, quem ideis arbitratur cum nomine Elohim conjungi, ut ejus subtilitas quae caeteris est elementis omnibus superior, indicatur. Non videtur tamen de aere communi seu atmosferico hic agi: non de creatione sermo est quae, quoad hunc aereum (verius quoad elementa ejus) tunc fuit quando « creavit Deus caelum et terram; » nec potest intelligi, aereum hunc jam tunc sphaeram formasse circa aequum globum, quae fuisset atmosphaera hinc nostrae similis, apta ad dividendum inter aquas et aquas, quam non nisi secundo die factam docet Moses.

Eritne Spiritus Dei, litterali sensu, substantia illa aere communi valde subtilior, actuosissima, corpora omnia penetrans, calefaciens atque aliquo modo foecundandi vi praedita, quemadmodum Galileo (6) visum est? Aliquid hujusmodi suspicatus videtur Augustinus dum scripsit (7): « Potest taliter intelligi, ut Spiritus Dei, vitalem creaturam qua universus iste visibilis mundus atque omnia corpora continentur et moventur, intelligamus, cui Deus omnipotens tribuit vim quamdam sibi servienti ad operandum in his quae gignuntur, qui Spiritus, cum sit omni corpore aethereo melior, quia omnem visibilem creaturam omnis invisibilis creatura antecedit, non absurde Spiritus Dei dicitur. » Petavius (8) in haec verba adnotat: « Ergo invisibilem hunc facit et creatum, puto aequum aethereum, sed in eo genere praestantissimum, utique corporeum. » Chrysostomus huic interpretationi aliquo modo subscribit, hom. 3 in *Gen.* Censet enim indicari vitalem quamdam vim et efficientiam, aquis insidentem; ita ut stans aqua non esset, sed agitata et vim habens vitalem. » Theophilus Antiochenus (9) hunc Spiritum aliquid relationis habere putavit cum luce et calore. « Hunc, ait, Deus creaturae dedit ob viventium generationem, quemadmodum homini animam, ut hic spiritus sese aequo incorporaret, et haec ab illa penetrata calefaceret creaturam ipsi se commiscens. » Auctor sermonis inter opera S. Augustini (10) scripsit: « Hic spiritus res est Dei, qui *ferrebat super aquas*, seminarius est animandae conditionis: unde et aquae et terrae

(4) *De Genes.* ad lit., lib. I, cap. xviii.

(5) Apud Fagium in h. l.

(6) In *Epist. ad Archiep. Dint.* In edit. oper. G. Galii, Milano 1811, est tom. VII, p. 569.

(7) *De Genes imperf.*, cap. iv.

(8) *Lib. I*, cap. iii, § 3.

(9) *Ad Autolyce.*, lib. III, xiii.

(10) *Serm. 134 De temp.* Modo Augustinus abjudicatur, quia negat Spiritum Dei esse Deum, quod Augustinus affirmavit, in edit. Maurin. est serm. 157. *Append.* tom. V.

mo jussu Dei emergerunt, quia nec aqua nec terra viveret, nisi hic Dei spiritus animaret, unde et terra fruges, et aqua produxit pisces. » Hæc subobscura videntur: verum satis clara esse nequeunt verba, quæ signa sunt idearum, quando ideæ nimis obscuræ sunt et imperfectæ, cujusmodi erant tunc temporis notiones quæ ad res physicas pertinebant. Aliquid tamen veri in his lateris suspicor, et fortasse valde ad veritatem accedit conjectura Augustini in *Oper. Imperf. in Gen.* Dicam quod sentio: sed meam sententiam ea mente proferam ut, utrum ea probabilis habenda sit necne, his dijudicandum relinquam qui et de biblicis et de physicis rebus judicare possunt. Eam, ut puto, Chrysostomus, Theophilus Antiochenus et Augustinus, si modo viverent, non admodum improbarent.

Pleraque philosophorum scholæ aut veteres tum recentiores generatim agnovere existentiam certæ cujusdam substantiæ, utique corporeæ, verum crassa, ponderosa et ordinaria materia longe subtilioris, nec parum ab ea diversæ, quæ, ut ita dicam, minus materialis eum sit, spiritus appellatione magis digna est. Hæc magnum semper in physicis exercere influxum credita est. Modo ætheris, modo ignis nomine, aliquando materiæ subtilis, aut etiam lucis, calor aut fluidi electrici, semper in scenam redit, nec facile e rerum natura eam possunt expellere qui ponderabilis tantum materiæ volunt admittere; nam, natura docente, ea usque recurrit. Sine hac, e. g. lucis effectus quomodo intelliguntur? Recentiores hanc substantiam appellant *ætherem*, quam vocem Græci adhibebant, eamque ab his mutuam Lucretius et Tullius romana civitate donarunt. Ovidius ita eum describit (1):

Liquidam et gravitate carentem
Æthera, nec quidquam terrene facis habentem.

Nostro ævo optici effectus omnes tum luminosos, tum calorificos et chymicos radiorum sive solis sive aliorum corporum, ab ejus vibrationibus repetere solent. Probabile quoque est, eum et a fluido electrico non differre, qui non modo in nubium regione omnibus sese manifestat ut *spiritus procellarum* (2), sed in nullo non invenitur corpore, et maximam eum ponderabili materia attractionem habere, et magis minusve eum varie naturæ moleculis videtur conjungi, tribuens illis electro-chymicæ proprietates eas, quibus varia corpora varia ratione instructa se produunt. Absque hoc æthere phenomena mundi explicare, fere idem censeo ac phenomena hominis explicare velle, quin animus admittatur. Enimvero videtur æther hic veluti mundi corpori

(1) *Metamorphos.* lib. I, vers. 67.

(2) Can. Ang. Bellani loquens de fluido electrico, sit: « Questo fluido così attivo... io sono indotto a riguardarlo per lo spirito delle procelle, di cui parlano le sacre Scritture. » *Giorn. di Fistic* Pavia, 1847.

anima quædam materialis, quæ hunc tanquam

Spiritus inlus alit, totamque infusa per artus
Hanc agit molem, et magno se corpore miscet.
(Æneid. VI.)

Dens certo, dum cælum et terram creavit, ætherem hunc sane non prætermisit, cujus ope corporibus per se obscuris ac frigidis calorem et lucem erat daturus. Illum creavit una cum moleculis ponderabilibus, interque has et ipsum attractionis legem concreavit. Hujus vi attractionis æther monadibus seu moleculis illis se conjungebat, ex qua conjunctione eas proprietates illæ accipiebant, quas in atomis simpliciorum corporum chymici modo notant. Hinc agitatio illa molecularis oriri debebat, quæ calorem corporum constituit, qui calor, quamvis ad eum gradum non pervenisset ut corpuscula illa ignita et luminosa efficeret, talis tamen erat, ut quasdam chymicæ combinationes inter ipsa produceret, statim ac quæ heterogenæ erant naturæ ad contactum accederent. Absque hoc vivificante principio, in illa immensa molecularum congerie, probabiliter nulla chymica affinitas, aut iners hæc vis ac veluti mortua ex caloris defectu fuisset. Fortasse nec effectus sequi poterant universalis gravitationis, juxta hypothesin Cl. Mossotti (3), qui ab attractione inter moleculas ponderabiles et electricum ætherem, gravitationis legem repetendam putat. Igitur, quum audio « Spiritum Dei moventem se super aquas, » seu incubantem super aquas, confoventem et fecundantem illas, intelligere possum hunc ætherem, utique corporeum, sed tenuitate ac vi suæ præstantissimum, quæ « omnia corporea continentur et moventur, » qui statim a creatione supra immensam illam molecularum congeriem movebatur eamque pervadebat, qui incubans supra commixta corporum semina (aliquo modo ad instar « volucris ova calore animantis »), ea confovebat et fecundabat, disponens proxime elementa ad generationem mixturum, et remote ad vegetaliū generationem et ad vitam animalium alendam. Hæc voces, « incubare, confovere, fecundare, » uti spiritali sensu optime Spiritui Sancto conveniunt, ita sensu magis litterali et proprio ætheri illi congruunt, qui certe, si unquam aliud, dignus erat ut divini Spiritus vivificantis figura et typus existeret. Judæi reverent quum hæc Mosis verba lectitabant, non satis adequatam ideam hujus ætheris spiritus habebant animo conceptam; verum et ipsi radios illuminantes et calefacientes oculis sensuque usurpabant: adeoque et ipsi subtilem quandam substantiam, aquas illas primitivas moventem, calefacientem aut fecundantem, aliquo modo intelligere poterant.

(3) Mossotti, *Sur les forces qui régissent la constitution intérieure des corps.* Turin. 1836. — Ideen, *Prolusione della apertura del corso di Fistic. maten. dell' Univers. di Pisa.* 1847.

Nec vile nobis videatur quod intelligentiam verborum Dei per sensibiles creaturas queramus. Nam sicut dum doctum aliquid volumen per legimus, non nos a characteribus atramento delineatis erudimur, sed a scriptore qui ad suos sensus patefaciendos illos adhibuit: ita dum aliquid a magno hoc nature libro discimus, ab ejus auctore docemur Deo. Sapientissimus S. Thomas scripsit (1): « Sicut voces ab homine formate signa sunt intellectualis scientiæ ipsius, ita creatura a Deo condita sunt signa sapientiæ ejus. Unde dicitur *Eccli. I.* quod Deus effudit sapientiam super omnia opera sua. Sicut igitur dignus est doceri a Deo, quam ab homine; ita dignus est accipere scientiam per sensibiles creaturas, quam per hominis doctrinam. »

At jam de primo rerum statu sit satis: ad primam diem accedamus.

(1) III part., *Quest.* XII, art. 5, ad 2.

DE OPERE PRIMÆ DIEI.

(Vers. 3. 4. 5.)

XXXI. « Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux, » vers. 3. Hic primo hebræorum legislator, nature legislatorum loquentem et imperantem inducit. Vera voce Deum sicut putavit Theodorus Mopsuestenus apud Philoponum (1), qui hoc deridit et absurdum judicat. Nihilominus Basilius Seleuciensis Theodoro adspulatur, nec non Theodoretus (2), qui id a Deo factum asserit « in gratiam Angelorum et virtutum invisibilium, ut seroant, ipso jubente, ea quæ non sunt, subsistere. » Qui angelos corporatos putabant, quæ multorum veterum opinio fuit, non adeo absurde cogitare poterant, illorum causa mundi optice voce usum esse. Dum autem eos omnino spirituales facimus, supervacaneam in designandis operibus sonoram illam vocem esse intelligimus. Quocirca communis iste etiam veterum sensus est et multo magis recentiorum, nullam tum a Deo vocem editam fuisse, sed figurate ita scribere Mosen, « quoniam propter eos qui docentur, utilis esse censemus speciatim figurare præceptum, » ait M. Basilius (3). Theodoretus ipse (4) rationem Dei ait esse ejus voluntatem. Audiendus Ambrosius (5): « Plena vox luminis, non dispositionis apparatus significat, sed operationis resplendet effectus. Naturæ opifex lucem locutus est et creavit. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est. » Quæsitum est, cur Deus vocem nullam protu-

Quorundam ophio fuit (2), primam cæli et terre creationem aut saltem rerum statum vers. 2 descriptum, ad primam diem in quo postea lux apparuit, pertinere. Verum hic dies, alii observant, videtur probabilis incipere a divino mandato, *Et dixit Deus: Sit lux,* non secus ac Deo jubente initium habent quinque posteriores dies. Præterea, cum *dies sit lux*, vers. 5, non videtur diei pars ante primam lucem esse ponenda: Certe prima creatio diei omnem præcessit. Tamen animadvertendum est, vix aliquid interesse, si illi dies sunt indeterminati temporis periodi, utrum longior fiat prima periodus, ei addendo tempus præcedens primordialium tenebrarum, aut contra fiat brevior, et illi præparatur alia periodus tenebrosa omni die anterior.

(2) In apocrypho lib. *Esdra.* IV, cap. vi, 38, est: « O Domine, loquens locutus es ab initio creature, in primo die dicens: Fiat cælum et terra; et tuum verbum opus perfectum. »

lisse dicatur, dum cælum et terram condidit, uti deinceps in dierum singulorum operibus dicitur. Nonne magnificentæ exordium fuisset: In principio dixit Deus (6): Sit cælum, sit terra; et fuerunt cælum et terra? Ratio hujus rei, præcipua autem et magis obvia, hæc mihi videtur. Verba Dei sunt ejus imperia. Versio Persica, ubi hebræum habet: *Sit lux*, vers. 3, *Sit extensio*, vers. 6, *Sint luminaria*, vers. 14, ponit, quasi ad alterum loqueretur Deus: *Esto lux, Esto firmamentum, Estote luminaria.* Jamvero non imperatur nisi his qui obedire queunt, non autem nihilo, id est non-existenti quod, cum non sit, obedire nequit. Existentia quæ sunt, quamvis ea irrationalia et inanima sint nec ejus mandata intelligant, tamen Deo obediunt, quemadmodum magneti et manui magnetem admoventi ferrum obtemperat. Non imperavit Deus materiæ cæli et terre quæ nondum existebat, sed materiæ create atque existenti imperavit ut moveretur motu illo vibratorio qui lucem generat; aeri ut atmosferam formaret dividendam inter aquas superiores et inferiores; aquis ut ab illa superficie terre, quæ apparere debebat recederent, etc. Optime igitur Moses inter creationem materiæ in qua usus est verbo creationis, et formationem rerum ex creata materia distinguit. In prima illa operatione Deus operatur, non jubet: non enim sibi ipsi imperat. In secunda operatione operatur et jubet, quæ tamen duo, quando de Dei operationibus in res

(1) Joan. Philopon., lib. I *De Opif.* cap. xxi.

(2) *Quest.* IX in *Genes.*

(3) *Orat.* 2.

(4) *Loc. cit.*

(5) *Hexæm.* lib. I, cap. ix.

(6) Lib. apocryphus *Esdra.* IV, ita Deum loquentem inducit. Vid. § præced.